

İLKÖĞRETİM BEŞİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİ İLE DEĞERLER ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

A STUDY ON VALUES WITH FIFTH GRADE STUDENTS

Yrd. Doç. Dr. Z. Nurdan BAYSAL

Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi
İlköğretim Bölümü
znbaysal@marmara.edu.tr

Yrd .Doç. Dr. Osman SAMAN

Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim
Fakültesi İlköğretim Bölümü
osman-samanci@hotmail.com

Öz

Sosyal bilgiler dersinin en önemli amaçlarından biri öğrencilerin olumlu tutum ve değerler geliştirmesidir. Bu araştırmada, 2005 İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na göre dördüncü ve beşinci sınıflarda kazandırılması beklenen *duyarlılık/sorumluluk*, *dayanışma/işbirliği*, *hoşgörü*, *çalışkanlık*, *insana ve çevreye saygı* değerlerine öğrencilerin beşinci sınıfın sonunda sahip olma durumlarını belirlemek amaçlanmaktadır. Çalışma, 2008–2009 eğitim-öğretim yılında İstanbul ve Erzurum'dan seçilen toplam 60 ilköğretim beşinci sınıf öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada, öğrencilerin uzmanlarca hazırlanan ve seçilen değerlere yönelik açık uçlu sorular içeren çalışma yapraklarını doldurmaları sağlanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi ve betimsel analiz yapılarak çözümlenmiştir. Sonuç olarak öğrencilerin beşinci sınıfın sonunda ele alınan değerleri doğru tanımladıkları ve sıralanan değerlere çoğunlukla sahip oldukları söylenebilir. Sosyal bilgiler dersinde uygun etkinliklerle öğrencilerin doğru tutum ve değerleri içselleştirme durumlarının takip edilmesi, böylece programın yapılan uygulamalar ile yaşama geçirilmesi getirilen öneriler arasındadır.

Anahtar kelimeler: İlköğretim, Sosyal Bilgiler Öğretimi, Değerler, Değerler Eğitimi.

Abstract

The social studies course aims to help students develop positive attitude and values. This study tries to indicate the status of fifth grade students' values such as *sensitivity/responsibility*, *solidarity/collaboration*, *tolerance*, *diligence*, *respect towards the environment and people*. According to the 2005 Primary School Social Studies Curriculum, the students are expected to gain these values in the fourth and fifth grade. This study was conducted in the 2008-2009 Academic Year, with 60 fifth grade students from Istanbul and Erzurum and qualitative research method was used. The students answered open-ended questions, prepared by experts, about the selected values. The result was analyzed by content and descriptive analysis. As a result, at the end of the fifth grade, students can define the values discussed and mostly possess them. Monitoring students to see if they internalize the appropriate attitudes and values through convenient activities in the social studies lessons is one of the suggestions.

Key Words: Primary School, Social Studies Curriculum, Values, Education of Values

1. GİRİŞ

Değer, bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlakî ilke ya da inançlardır (Özgüven 1999'dan akt. MEB, 2005). Değerler, bireye amaç ve yön tayin etmekle birlikte, bireylerin davranışlarını da yargılamayı sağlamaktadır. Kişinin başkalarından ne beklemesi gerektiğini ve kendisinden ne beklendiğini bilmesine yardımcı olmaktadır. Bireyin doğru ya da yanlış, haklı ya da haksız, hoş giden ve gitmeyi, ahlakî ve ahlakî olmayı ayırt etmesinde ışık tutmaktadır (Yazıcı, 2006). Değer, bir durumu bir diğerine tercih etme eğilimi olarak da tanımlanabilir. Değerler, davranışların, insanların ve olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standartlar olarak işlev görürler. Değerler toplumdaki topluma, okuldan okula ve bireyden bireye farklılık gösterebilirler (Turan ve Aktan, 2008). Değerler kısaca davranışları yönlendirir ve insanların birbirlerine karşı tavırlarını belirler.

Değerler eğitimciler tarafından önemsenmiş ve doğrudan eğitim programlarıyla ya da gizli programlarla öğretilmeye çalışılmıştır (Akbaş, 2009). Bir toplumun nitelikli ve etkin vatandaşlarının olabilmesi okullarda sağlam değerlere sahip bireylerin yetiştirilmesi ile mümkündür. Nitekim birçok ülkede, bu alanda kapsamlı çalışmalar yapılmaktadır. Türkiye'de de belirgin olarak 2005 ilköğretim programında değerlere yönelik çalışmalar yapılmıştır (Tezgel, 2006). Böylece son yıllarda değerler eğitimine verilen önemin artması inancı kendini programda da göstermiştir. Programda yer alan ve yayınlanmış kaynaklarda vurgulanan değerler şu şekilde sıralanabilir: Adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik (MEB [Millî Eğitim Bakanlığı], 2005). Demokrasi eğitimi için de alan yazın incelendiğinde üzerinde hemfikir olunmuş temel demokratik değerler sıralanan bu değerlerle paralellik sergilemektedir (Sarı, Sarı ve Ötünç, 2008). Bu araştırma bütün bu sıralanan değerlerden *duyarlılık/sorumluluk, dayanışma/işbirliği, hoşgörü, çalışkanlık, insana ve çevreye saygı* değerleri ile sınırlandırılmıştır.

Sorumluluk/duyarlılık, programda yer alan değerlerden birisidir. Sorumluluk kısaca, kendi davranışlarının sonuçlarını yüklenmek şeklinde tanımlanabilir. Owens (1983: 22)'e göre sorumluluk bireyin bir karar aldığı zaman sonuna kadar görevini tamamlaması ile ilgilidir (akt. Özen, Gülaçtı ve Çıkkılı, 2002). Sorumluluk sahibi, duyarlı kişi, kendine ve başkalarına karşı saygılıdır. Üzerine düşen görevleri yerine getirir.

Sorumluluk bilincinin arttırılabilmesi için işbirliği halinde çalışma tercih edilebilir. İşbirliği içinde çalışmada öğrencilerden her biri çalışılan konunun bir parçasından sorumludur ve konusu ile ilgili olarak grubuna katkıda bulunur. Bu şekilde çalışma iyi arkadaş ilişkileri geliştirmeyi sağlar. Öğrenciler; paylaşmayı, işbirliğini, sorumluluk almayı, kendi haklarını korumayı, başkalarının hak ve

özgürlüklerine saygı göstermeyi, lider ya da üye olmayı, kazanıp kaybetmeyi, görgü kurallarını, yarışmayı ve dayanışmayı grup içinde öğrenir. (Çaycı, Demir, Başaran ve Demir, 2007; Doymuş, Şimşek ve Şimşek, 2005; Özen, 2001). İşbirliği halinde çalışma demokratik vatandaşlık eğitiminin alt yapısını oluşturmada da büyük öneme sahiptir (Kan, 2006). Grup halinde çalışma öğrencilerin değerlerinin oluşmasına yardımcı olur.

İşbirliğinin olduğu yerde hoşgörünün de olması gereklidir. Hoşgörü, kibar olmak, açık fikirli olmak affedebilmek, özrü kabul edebilmek, sabırlı olmak ve kendisine davranılmasını istediği gibi diğerlerine davranmak (empati) anlamlarına gelmektedir (Kouchok, 2008). İşbirliği içinde okullarda son yılların en önemli konularından biri haline gelen çevre ile ilgili çalışmalar yapmak çevreye duyarlı ve saygılı bireyler yetiştirmeyi sağlayacaktır (Şahin, Cerrah, Saka ve Şahin, 2004). Programda sıralanan değerlerden bir diğeri de çalışkanlıktır. Çalışkanlık, duygusal içerikli olumlu kavramlardan/değerlerden birisidir. Bu kavramın çocuklar tarafından yaşam şekline dönüştürülmesi toplum ve ülke geleceği için çok önemli olumlu sonuçlara yol açacaktır (Akbaba, Yazıcı ve Samancı, 2007).

Jacques Dolers (1996) "Learning the Treasure Within" isimli Unesco raporunda eğitimin dört ana temelini, *bilmek için öğrenmek, olmak için öğrenmek, uygulamak için öğrenmek ve birlikte yaşamak için öğrenmek* şeklinde sıralamıştır. Günümüz dünyasındaki hızlı teknolojik gelişme ve küreselleşmenin etkileri ile *birlikte yaşamak* gittikçe daha önemli bir hayat tarzı haline gelmektedir (akt. Kouchok, 2008). Böylesine birbirine yaklaşan bir dünyada insanların sıralanan değerlere sahip olması hayatı daha kaliteli yaşamaları olarak kabul edilebilir.

2005 yılına kadar Türkiye'de önemli eğitimciler bilişsel alanın eğitime -tutum, akademik benlik kavramı, ilgi, kaygı, *değer yarguları* gibi boyutlar ile ilgili olan- duyuşsal alandan daha fazla ağırlık verildiğini yazılarında kaydetmiştir. Bacanlı (1999) eğitimin genel olarak bilişsel hedefleri vurguladığına ve özellikle altmışlı yıllardan itibaren eğitimin bilgi verici işlevinin arttığına dikkat çekmiş, duyuşsal alanla ilgili amaçların programın dışında bırakıldığı ve etkililiğin göz ardı edildiğini kaydetmiştir. Akbaş (2004) ise yapılan araştırmalarda duyuşsal ve psikomotor amaçların gerçekleşme durumunun incelenmediğini genellikle bilişsel amaçların gerçekleşme kriterlerinin dikkate alındığını vurgulamıştır. 2005 İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda ise bilişsel alan kadar duyuşsal alana da önem verildiği vurgulanabilir.

Yaşamın ilerleyen dönemlerinde bireyin kişiliğini, bakış açısını, davranışlarının yönünü belirleyecek, onun tanınmasında temel ölçütler olarak işlev görecektir olan duyuşsal alanla ilgili değerler kalıtsal değildir, yaşamın içinde kazanılma özelliğine sahiptir. Bireyin belli değerlerin farkına varması, yeni değerler üretmesi, benimsemesi ve kişiliğine mal ederek davranışları ile sergilemesi başlı başına bir eğitim sorunudur (Yeşil ve Aydın, 2007; Kouchok, 2008). Duygular yaşayarak öğrenildiği için öğrencilerin duyguları ders çalışır gibi çalışarak öğrenemeyecekleri oldukça açıktır (Başar, 2008). Bu

yüzden, değer eğitimi uygulamaları için olabildiğince öğrenme-öğretme durumları sağlamak önemlidir.

Önceki yıllarda bilişsel alan ön planda iken 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda duyuşsal alanla ilgili olan değerlerin de eğitimine önem verilmiştir. Bu nedenle beşinci sınıfın sonunda öğrencilerin değerlere bağlı tepkilerinin değerlendirilmesine ihtiyaç hissedilmektedir. Bu nedenle kurgulanan bu çalışmanın amacı, 2005 İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na göre dördüncü ve beşinci sınıflarda kazandırılması beklenen *duyarlılık/sorumluluk, dayanışma/işbirliği, hoşgörü, çalışkanlık, insana ve çevreye saygı* değerlerine öğrencilerin beşinci sınıfın sonunda sahip olma durumlarını belirlemektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2005)'e göre nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma biçimidir. Bu çalışmada derinlemesine bilgi alma ve mevcut durumu ortaya koyma amaçlanmıştır.

2.2. Araştırma Grubu

Tablo 1'de çalışmada kullanılan örneklem grubunun özellikleri görülmektedir.

Tablo 1. Örneklem Grubunun Yapısı

	Kız	Erkek
Erzurum	15	15
İstanbul	15	15
Toplam	60	

Bu çalışma, 2008-2009 eğitim-öğretim yılında İstanbul ve Erzurum'dan seçilen 15'i kız, 15'i erkek olmak üzere, toplam 60 ilköğretim beşinci sınıf öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Bilişsel davranışların öğretiminde olduğu gibi duyuşsal davranışların öğretiminde de söz etkili bir araç değildir. Değer öğretiminde değerler üzerine düşünmeye, değer içeren örnek olayların analizine ihtiyaç vardır (Akbaş, 2009). A. Lockwood ve D. Haris (1985) gerçek olayların/hikâyelerin ahlakî çatışmalar açısından ahlakî anlar içerdiği ve özellikle öğrencilerin değerlerini yansıtmaları için faydalı olduğunu belirtmişlerdir. Bu materyaller öğrencilerin dürüstlük, sadakat, doğruluk içeren

konularda analizler yapmalarını ve karar vermelerini sağlamaktadır. Ayrıca bu tip materyaller öğrencilerin benzer çelişkili durumlarda ne yapacaklarını düşünmelerini, daha da önemlisi insanları zaman ve yer ile sınırlamadan iyi bir karakterin nasıl olması gerektiğini keşfetmelerini sağlar (akt. Sanchez, 2007). Bu bilgilerden yola çıkılarak araştırmada, uzman görüşleri alınarak hazırlanan ve seçilen değerlere yönelik bir olayın anlatıldığı ve açık uçlu sorular içeren çalışma yapıları veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Örnek olay aşağıda verilmiştir.

BİR PROJE ÖYKÜSÜ

Güneşli bir günün sabahında Can heyecanla uyandı. “Bu gün çok önemli bir gün” diye düşündü. Sınıf arkadaşları Elif ve Selin ile birlikte bir proje geliştiriyorlardı. Proje konusuna birlikte karar vermişlerdi. Üç arkadaş “çevremizi temiz tutmak için neler yapabiliriz?” konusu üzerinde bir haftadır konuşuyorlardı. Bugün konuştuklarını uygulama zamanı gelmişti. Oturdıkları sokağın temiz tutulması için renkli çöp kovaları yapmaya karar vermişlerdi. Can’ın görevi karton kutuları bulmak, Selin’in görevi ise bu kutuları kaplayacak renkli kâğıtları getirmektir. Elif de çöp kutularının üzerine yazılacak yazıları belirleyecekti. Her şey hazırlandıktan sonra birlikte bu kutuları sokağa yerleştireceklerdi. Nihayet öğlen olmuştu ve Can heyecanla arkadaşlarıyla buluşacakları parka geldi. O geldikten biraz sonra Selin de elindeki renkli kâğıtlarla Can’a doğru koşmaya başladı. Selin de çok heyecanlı görünüyordu. Acaba Elif nelerdeydi? O gelmeden çöp kutuları tamamlanamazdı ki... İki saat sonra Elif’i telefonla aramaya karar verdiler. Bu telefon görüşmesi Elif’in neden gelmediğini açıklıyordu. Elif proje çalışmasını unutmuştu. Can ve Selin bu duruma çok üzülüler. Elif’i gruptan çıkarmayı bile düşündüler. Ertesi gün buluşmak için yeniden sözleşmişlerdi. Elif arkadaşlarına “Ne deseniz haklısınız. O kadar üzgünüm ki... Bütün hazırlıklarımı tamamlamıştım. Fakat dün buluşacağımız tamamen aklımdan çıkmış. Çok ama çok özür dilerim.” dedi. Elif gerçekten de çalışkan bir öğrenciydi. Verdiği sözleri tutardı. Nasıl olduysa bu defa sözünü tutamamıştı. Can ve Selin birbirlerine bakarak gülümsediler. Can, “Elif bizi çok zor durumda bıraktın. Ama biz senin her zaman böyle davranmadığını biliyoruz. Bu seferlik bunu görmezden gelelim. Ama bizi bir daha sakın böyle zor duruma düşürme.” dedi. Selin, heyecanlı bir sesle “Bu sorunu çözdüğümüze göre artık muhteşem çöp kutularımızı hazırlayabiliriz.” dedi. Üç arkadaş düşündükleri projeyi gerçekleştirdiler. Gerçekten de iyi iş çıkarmışlardı.

Örnek olay, grup çalışması yapan ve çevre ile ilgili bir proje çalışması için bir araya gelen fakat bu çalışmada bir sorunla karşılaşan üç arkadaşın (Elif, Selin ve Can) yaşadıklarını içermektedir. Karakterlerden birisi (Elif) proje çalışması için üzerine düşen görevi unutup diğer iki arkadaşını (Selin ve Can) zor durumda bırakır, daha sonra özür diler arkadaşları da onu affeder. Örneklemeye katılan öğrencilerden olaya verdikleri tepkiler aracılığıyla sahip oldukları değerler hakkında veri sağlayan açık uçlu sorular şunlardır:

- Elif nasıl davranmıştır?
- Sen Elif’in öyküdeki davranışını nasıl değerlendirirsin?
- Senin projende Elif gibi davranan bir arkadaşın olsaydı projeye devam eder miydin? Neden?

- Sözümlerde duramadığımız durumlar olabilir mi? Örnek verebilir misin?
- Sence Can ve Selin'in sahip olduğu değerler nelerdir?
- Arkadaşın yolda yürürken elindeki kâğıdı yere atsa ne yaparsın?

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler, doküman inceleme yapılarak içerik analizi ve betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Öğrenci ders ödevleri ve sınavları, ders ve ünite planları, öğrenci ve öğretmen ders kitapları eğitimde kullanılan başlıca dokümanlardır (Yıldırım ve Şimsek, 2005). Öğrencilerin okuyup irdeledikleri ve düşünerek hiçbir baskıya maruz kalmadan özgür iradeleri ile karar vererek cevapladıkları çalışma yaprakları doküman olarak düşünüldüğünde bu çalışmada doküman inceleme yapılmıştır. Sonuçlar, İstanbul ve Erzurum'dan elde edilen veriler şeklinde frekansları ile sunulmuştur. Araştırmanın güvenilirliğini gerçekleştirmek amacıyla, veriler her iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı incelenerek P (Uzlaşma Yüzdesi) = $[Na \text{ (Görüş Birliği)} / Na \text{ (Görüş Birliği)} + Nd \text{ (Görüş Ayrılığı)}] \times 100$ (Miles ve Huberman, 1994) formülü kullanılmıştır. Bu hesaplama sonucunda $P = .92$ bulunmuştur.

3. BULGULAR

Bu bölümde bulgular, araştırmada incelenen değerler dikkate alınarak sırası ile sunulmuştur.

3.1. Duyarlılık/Sorumluluk ile ilgili Bulgular

Çalışma yaprağında verilen örnek olayda karakterlerden biri olan Elif, arkadaşları Selin ve Can ile sözleştiği halde sabah çalışmak için gelmemiş ve arkadaşlarını zor durumda bırakmıştır. Beşinci sınıf öğrencileri Elif'in bu davranışını Çizelge 2'de görüldüğü şekilde isimlendirmiştir.

Tablo 2. Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Öykü Kahramanının (Elif) Davranışını İsimlendirmeye Yönelik Düşüncelerinin Sınıflandırılması

	Düşünceler	Erzurum <i>f</i>	İstanbul <i>f</i>
1	Unutkan	16	12
2	Sorumsuz	12	15
3	Hatalı	1	2
4	Yanlış	1	1
	Toplam	30	30

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin bu davranışı en çok unutkan (Erzurum 16/İstanbul 12) ve sorumsuz (Erzurum 12/İstanbul 15) olarak nitelendirdiği görülmektedir. Daha sonra öğrenciler Elif'in davranışını hatalı (Erzurum 1/İstanbul 2) ve yanlış (Erzurum 1/İstanbul 1) şeklinde isimlendirmiştir.

Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında bu davranış yapılmaması gereken bir davranış olarak görülmüştür.

Nitekim öğrencilere sorulan “Siz bu davranışı nasıl değerlendirirsiniz?” sorusuna Ahmet (Erzurum) “Elif başlangıçta sorumsuz davranmıştı. Bence Elif’in bu davranışı çok kötü bir davranış. Ama sonra kendini affettirdiği için bir sorun kalmamıştır.”, Rabia (İstanbul) “Elif ilk başta sorumsuzca davranmıştır. Bence böyle olmaması için hemen görüp hatırlayacağı yere görevini not etmeliydi. Bence Elif’in bu davranışı çok yanlış.”, Aybars (İstanbul) ise “Elif başlangıçta projenin sözünü unutmuştur. Bu davranışı hiç yaşamadım. Fakat ben Elif’in yerinde olsaydım kesinlikle Can ve Selin aramadan arardım. Bu davranış bence çok kötü değil. Çünkü tamamen unutkanlığa dayalı bir şey. Özür dileme şekli olayı kolaylaştırabilir de zorlaştırabilir de.” şeklinde cevaplar vermiştir.

“Senin çalışmada böyle bir arkadaşın olsa projeye devam eder misin?” sorusuna öğrencilerin verdikleri cevaplar Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Görevini Aksatan Üyelerin Varlığında Proje ile İlgili Kararlarına Yönelik Düşüncelerinin Sınıflandırılması

	Düşünceler	Erzurum <i>f</i>	İstanbul <i>f</i>
1	Devam etme kararı	26	30
2	Sonlandırma kararı	4	-
	Toplam	30	30

Araştırmaya katılan beşinci sınıf öğrencileri en çok projenin devam etmesi (Erzurum 26/İstanbul 30) yönünde karar verirken, dört öğrenci projeyi yarıda bırakma kararı vereceğini belirtmiştir. Projenin devam etmesi gerektiğini düşünen öğrenciler bu kararı vermelerinde etken olarak değişik nedenler göstermiştir. Bu nedenlerle Tablo 4 oluşturulmuştur.

Tablo 4. Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Görevini Aksatan Üyelerin Varlığında Projenin Devamı Kararının Nedenlerinin Sınıflandırılması

	Düşünceler	Erzurum <i>f</i>	İstanbul <i>f</i>
1	herkes hata yapabilir/arkadaşlık önemli	9	10
2	proje önemli/çevreye yararlı	8	10
3	sorumluluk önemli	7	6
4	grubun düzeni önemli	1	3
5	düşük not alma korkusu	1	1
	Toplam	26	30

Tablo 4 incelendiğinde herkesin hata yapabileceği (Erzurum 9/İstanbul 10) ve projenin önemli olması (Erzurum 8/İstanbul 10) cevabı en çok verilen cevaplardır. Bu cevabı sorumluluğun önemli (Erzurum 7/İstanbul 6) bir değer olması cevabı takip etmektedir. Grupta yeni düzenlemeler ve düşük not alma kaygısı ise diğer cevaplardır.

Sena, Zeren ve Melihcan her insanın hata yapabileceğini düşünen öğrenciler arasındadır. Erzurum'dan araştırmaya katılan Sena (Erzurum) “*Devam etmeye karar alırdım. Çünkü hiçbir insan dört dörtlük değildir. Mutlaka herkesin bir hatası olur. Bunun için devam ederdim.*”, Zeren (İstanbul) “*Ben devam ederdim. O arkadaşımın davranışını hoşgörüyle karşılardım. Çünkü onun bilerek ve isteyerek yapmadığını biliyorum aynısı benim başıma da gelebilirdi. Ayrıca HATASIZ KUL OLMAZ!*”, Melihcan (İstanbul) “*Projeyi sonlandırmazdım, devam ederdim. Çünkü bu insanlık hali.*” demiştir. Devam etme kararı alan ve amacını da arkadaşı ile ilişkisini de önemseyen oldukça hoşgörülü bir yaklaşımı seçen Derya (İstanbul)'nın bu yaklaşımı “*Ben, devam etme kararı alırdım ve o arkadaşımı affederdim. Çünkü proje her zaman yapılabilir, arkadaşlık her zaman kurulamaz.*” ifadesinde yer bulmuştur.

Çalışmaya katılan bazı öğrenciler devam etme nedenini sorumluluk olarak nitelendirmiştir. Eda (Erzurum) “*Projeyi devam etme kararı alırdım. Çünkü bir şeye karar verdin mi bir sorun olduğu zaman ve sorunu çözdükten sonra projeye devam edilmeli.*” benzer şekilde Mert (Erzurum) “*Ben projeyi devam ettirirdim. Hiç kimse gelmese bile kendim yapardım. Çünkü bir şeye karar vermişsek yapmak zorundayız.*” şeklinde ifadeleri sorumluluk değerinin algılanışı açısından oldukça düşündürücüdür. Bazı öğrenciler ise grupta bir takım düzeltmeler sonrasında devam kararı alacaklarını bildirmiştir. Oğuzhan (İstanbul) “*Devam ettirirdim. Çünkü Elif gibi bir arkadaşı gruptan atıp devam ederdim.*” bunlardan birisidir. Karşılaşılan durumda Erzurum'dan verilen sonlandırma kararının nedeni olarak Berk “*Sonlandırırdım. Çünkü sen yapıyorsun onlar beş alıyor.*” Diyerek grupla çalışmada ortaya çıkabilen bir sınırlılığa dikkat çekmiştir.

Örnek olaydaki durumdan hareketle öğrencilere “Sizin hayatınızda hiç sözünüzde duramadığınız durumlar olabilir mi?” sorusu sorulmuş ve verilen cevaplar Tablo 5'in oluşmasını sağlamıştır.

Tablo 5. Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Sözünde Duramadığı Durumların Olabilirliğine İlişkin Düşüncelerinin Sınıflandırılması

	Düşünceler	Erzurum <i>f</i>	İstanbul <i>f</i>
1	olabilir	29	28
2	olmamalı	1	1
3	belirtmemiş	-	1
	Toplam	30	30

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin çoğu (Erzurum 29/İstanbul 28) olabilir, cevabını vermiştir. Buna karşılık olmamalı diye düşünen (Erzurum 1/İstanbul 1) çok az öğrenci vardır. Veriler incelendiğinde öğrencilerin en çok arkadaşlarına bir yere gitme sözü verip gidememe durumu yaşadıklarını belirttikleri görülmüştür. Öğrenciler bu durum için yaşamlarından başka ilginç örnekler vermişlerdir. Örneğin Songül (Erzurum) “*Olabilir. Örneğin; kuzenime ödevinde “sana yardım ederim” diye söz verdim ama arkadaşlarımla oynamaya daldığım için unuttum. Kuzenim benimle bir*

hafta konuşmadı.” şeklinde Cem (Erzurum) ise bu soruyu “*Olabilir. Arkadaşlarıma bir sürpriz yapmak için söz veriyorum ama tutamıyorum.*” şeklinde cevaplamıştır.

3.2. Hoşgörü ve Çalışkanlık ile İlgili Bulgular

Öğrencilere çalışma yaprağındaki kahramanlardan Can ve Selin’in hangi değerlere sahip olduğu sorulmuştur. Verilen cevaplar Tablo 6’da görülmektedir.

Tablo 6 incelendiğinde örnek olayda çalışmada zor durumda kalan ama arkadaşlarını affedip çalışmaya devam eden Can ve Selin’in öğrenciler en çok hoşgörülü (Erzurum 24/İstanbul 25) ve sorumluluk sahibi (Erzurum 24/İstanbul 25) olduğunu belirtmişlerdir. Sonra çalışkan olduğunu (Erzurum 19/İstanbul 23), yardımsever (Erzurum 15/İstanbul 10), doğa sevgisine sahip (Erzurum 16/İstanbul 14) ve saygılı (Erzurum 19/İstanbul 10) olduklarını ifade etmişlerdir. Misafirperverlik ve bağımsızlık, örnek olaya göre Selin ve Can’ın sahip olduğu değerler arasında değildir. Misafirperverliği Erzurum’dan katılan, bağımsızlığı da İstanbul’dan katılan öğrencilerin hiç belirtmeyiş değeri doğru belirlemede başarılı olduklarının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Tablo 6. Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Öykü Kahramanlarının (Can ve Selin) Sahip Olduğu Değerlere Yönelik Düşüncelerinin Sınıflandırılması

Düşünceler	Erzurum <i>f</i>	İstanbul <i>f</i>
1 Hoşgörü	24	25
2 Sorumluluk	24	25
3 Çalışkanlık	19	23
4 Saygı	19	10
5 Doğa Sevgisi	16	14
6 Yardımseverlik	15	10
7 Adil Olma	12	6
8 Bilimsellik	7	2
9 Bağımsızlık	2	-
10 Misafirperverlik	-	1
Toplam	138	115

3.3. Dayanışma/işbirliği ile İlgili Bulgular

İşbirliği değerini hayatlarında içselleştirme durumlarını anlamak amacıyla bir proje çalışmasında nasıl çalışmak istersiniz sorusuna alınan cevaplar Tablo 7’de görülmektedir.

Tablo 7. Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Projelerde Çalışma Tercihlerine Göre Sınıflandırılması

Düşünceler	Erzurum <i>f</i>	İstanbul <i>f</i>
1 arkadaşlarımla birlikte	18	25
2 tek başıma	7	3
3 yalnızca en yakın arkadaşımle	5	1
4 yalnızca öğretmenimle	-	1
Toplam	30	30

Tablo 7 incelendiğinde öğrencilerin en çok arkadaşlarıyla (Erzurum 18/İstanbul 25), sonra tek başlarına (Erzurum 7/İstanbul 3), daha az bir oranda da en yakın arkadaşı ile ikili bir şekilde (Erzurum 5/İstanbul 1) çalışmak istedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Yalnızca öğretmeni ile çalışmak isteyen ise bir öğrencidir.

3.4. İnsana ve Çevreye Saygı ile İlgili Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilere çalışma yaprağında “Elindeki kâğıdı yere atan bir arkadaşını görsen ona nasıl yaklaşırsın?” sorusu sorulmuştur. Verilen cevaplar Tablo 8’de görülmektedir.

Tablo 8. Beşinci Sınıf Öğrencilerinin, Yere Kâğıt Atanlara Karşı Gösterilen Tepkilere Göre Sınıflandırılması

	Düşünceler	Erzurum f	İstanbul f
1	Uyarırım	23	19
2	Kendim alır atarım	5	8
3	Hoşgörü ile karşılarım	1	-
4	Kızarım/küserim	1	3
	Toplam	30	30

Tablo 8’de öğrencilerin en çok “uyarırım” (Erzurum 23/İstanbul 19), sonra “kendim alır atarım” (Erzurum 5/İstanbul 8) yanıtını verdikleri görülmektedir. Genellikle uyarma tepkisinde bulunacaklarını belirten öğrencilerin bazılarının ifadeleri ilgi çekicidir. Örneğin Cenk (Erzurum) “Gözümden düşürürüm ve uyarırım.”, Elif (İstanbul) isimli öğrencinin de “Arkadaşıma kızarım. Ona karşı güvenim azalır.” ifadesi ile arkadaşlık ilişkilerinde de bir düzenleme yapacağını belirtmesi, çevreye saygı değeri ile insana saygıyı ilişkilendirildiğinin ve ne kadar önem verdiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Araştırmaya İstanbul’dan katılan Busenur’un “Ben çevre kulübündeyim. Onu uyarırım, hem de kızarım. Bunu da kulüp gazeteme çıkarırım ki hatasını anlasın. Çünkü gelecek nesillere temiz bir dünya bırakmak için yerlere çöp atmamalıyız.” ifadesi değeri ne kadar içselleştirdiğini göstermektedir. Doğan (Erzurum) isimli bir öğrenci ise “Ona o kâğıdı yerden almasını çöpe atmasını rica ederim.” diyerek arkadaşına saygılı bir uyarıda bulunacağını ifade etmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlar ilk iki paragrafta özetlenmiştir. Örnek olayda yer alan karakterlerden Elif’in davranışını öğrenciler en çok unutkan (Erzurum 16/İstanbul 12) ve sorumsuz (Erzurum 12/İstanbul 15) olarak nitelendirmiştir. Proje çalışmasında görevini aksatan bir arkadaşın varlığı durumunda araştırmaya katılan öğrencilerin en çok projenin devam etmesi (Erzurum 26/İstanbul 30), dört öğrencinin böyle bir durumda projeyi yarıda bırakma kararı vereceği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin çoğu kendi yaşamlarında söz verip tutamadıkları durumlar (Erzurum 29/İstanbul 28) olduğunu belirtmiştir.

Örnek olayda yer alan Can ve Selin’in öğrenciler en çok hoşgörülü (Erzurum 24/İstanbul 25) ve sorumluluk sahibi (Erzurum 24/İstanbul 25), çalışkan (Erzurum 19/İstanbul 23), yardımsever

(Erzurum 15/İstanbul 10), doğa sevgisine sahip (Erzurum 16/İstanbul 14) ve saygılı (Erzurum 19/İstanbul 10) olduklarını ifade etmişlerdir. Öğrenciler bir proje çalışmasında en çok arkadaşlarıyla (Erzurum 18/İstanbul 25), sonra tek başlarına (Erzurum 7/İstanbul 3), daha az bir oranda da en yakın arkadaşı ile ikili bir şekilde (Erzurum 5/İstanbul 1) çalışmak istedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Yalnızca öğretmeni ile çalışmak isteyen ise bir öğrencidir. Araştırmaya katılan öğrenciler elindeki kâğıdı yere atan bir arkadaşını gördüğünde en çok uyarırım (Erzurum 23/İstanbul 19), sonra kendim alırım (Erzurum 5/İstanbul 8) yanıtını vermiştir.

Bu araştırma bulgularından hareketle öğrencilerin beşinci sınıfın sonunda programda kazandırılması beklenen ve duyuşsal alanda yer alan değerlerden *duyarlılık/sorumluluk, dayanışma/işbirliği, hoşgörü, çalışkanlık, insana ve çevreye saygıyı* doğru tanımladıkları ve sıralanan değerlere çoğunlukla sahip oldukları söylenebilir.

Öğrencilerin bir kısmının (toplam 28) örnek olay kahramanı Elif'in davranışını unutkan olarak değerlendirmesi irdelendiğinde, bu nitelermeyi yapanların insanlık hali/herkes unutulabilir düşüncesi ile hareket ettikleri düşünülebilir. Nitekim öğrencilerin çoğu kendi yaşamlarında da söz verip sözünde duramadıkları unuttukları durumların olabildiğini belirtmişlerdir. Beşinci sınıf öğrencileri J. Piaget'nin tanımladığı bilişsel gelişim dönemlerinden soyut işlemler döneminin başlangıcında ya da somut işlemler döneminde (Erden ve Akman, 1997) L. Kohlberg'in tanımladığı ahlaki gelişim basamaklarından ise geleneksel düzey ahlak gelişimi basamağında bulunmaktadır. Bu dönemde ben-merkezci düşünce yerini empatik düşünceye bırakır (Yavuzer, Demir ve Çalışkan, 2000). Empati kurabilmenin ön şartı, ben-merkezlikten kurtulmaktır (Dökmen, 2004). Bu öğrencilerde empati/başkasının bakış açısından görme yeteneğinin geliştiği dolayısıyla Elif'e karşı hoşgörülü bir tutumun olduğu vurgulanabilir.

Öğrencilerin bir kısmı ise (toplam 27) Elif'in davranışını sorumsuz olarak nitelendirmiştir. Bu öğrencilerin örnek olayda Elif'in davranışından dolayı Can ve Selin'in zor durumda kalması nedeniyle durumu Can ve Selin açısından değerlendirmiş olabilir. Bu nitelendirmeye katılan öğrenciler kendilerini Can ve Selin'in yerine koyarak empati yapmıştır. Bu yorumu bir sonraki bulgu kuvvetlendirmektedir. Çünkü öğrencilerin çoğu herkes hata yapabilir/arkadaşlık önemli diyerek Elif'in yerine kendilerini koyarak empati yapabilmektedir.

Empatik düşünme değer eğitimi sürecinde mutlaka olması gereken bir öğedir ve hoşgörülü davranılmasına yardımcı olur (Doğanay, 2006). Bu çalışmada öğrencilerin Selin ve Can'ı sorumluluk sahibi ve hoşgörülü olarak nitelendirmeleri onların böyle bir perspektiften baktıklarının göstergesidir (bkz. Çizelge 6). Ayrıca öğrencilerin çoğunun projenin probleme rağmen devam etmesi gerektiğini belirtmeleri sorumluluk, hoşgörü ve çalışkanlık değerine önem vermelerinin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Ancak okul ortamında görevlerini yerine getirmeyen öğrenciler zamanla arkadaşları arasında sorumsuz/duyarsız olarak nitelendirilir. Bu çocuklar öğretmenler, akran grupları ve aileleri

tarafından eleştirilip yargılanabilirler (Selçuk ve Güner, 2003). Nitekim diğer taraftan örnek olay kahramanlarından Elif çalışmaya katılan öğrencilerin bazıları tarafından sorumsuz olarak nitelendirilerek eleştirilmiştir.

Deutsch (1973) ve Johnson ve Johnson (1979) ilişki işbirliğine yönelikse çatışmaların daha sık olacağını, ancak daha az olumsuz etkiyle çözüleceğini, daha çok açıklama ve eleştiri kullanılacağını, problem çözme yöntemlerine daha sık başvurulacağını belirtmişlerdir (akt. Bilgin, 2008). Nitekim bu çalışmada kullanılan örnek olay işbirliği içinde bir anlaşmazlığı barındırmaktadır. Çalışmaya katılan öğrenciler ise durum için genellikle olumlu bazen eleştirel yaklaşımlar sergilemiş fakat yine de en çok arkadaşlarıyla birlikte çalışmak istediklerini belirtmişlerdir.

Cooper ve Mueck (1990) yaptıkları çalışmada, üniversite düzeyinde bir grup ile son dört yıl içerisinde işbirlikçi öğrenme yöntemi hakkındaki yayınları tartışmışlardır. Sonuçta çalışmaya katılan öğrencilerin çok büyük bir bölümü işbirlikçi öğrenme yöntemini tercih ettiklerini belirtmişlerdir (akt. Doymuş, Şimşek ve Şimşek, 2005). Bu araştırmanın bulguları beşinci sınıf öğrencilerinin en çok arkadaşlarıyla çalışmak istemeleri sonucu ile paralellik sergilemektedir (bkz. Çizelge 7). Beşinci sınıf öğrencilerinin çoğu işbirliği değerinin farkındadır ve birlikte çalışmaya gereken önemi vermektedir vurgusu yapılabilir.

Çevreye saygının en basit göstergelerinden biri yerlere çöp atmamaktır. Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğu bu davranışı gördüklerinde saygılı bir şekilde uyarıda bulunacaklarını belirtmiş çevreye saygı ile insana saygı değerini ilişkilendirmişlerdir.

Elde edilen bulgular göz önünde tutularak şu öneriler getirilebilir:

- Değerler yaşayarak edinildiği için öğretmenler tarafından sınıflarda değerler eğitimine uygun materyal ve etkinlikler sıklıkla kullanılmalı,
- Değerler eğitimine uygun etkinlikler aracılığıyla öğrencilerin doğru tutum ve değerleri içselleştirme durumları takip edilmeli, böylece programın yapılan uygulamalar ile yaşama geçirilmesi sağlanmalı,
- Öğretmen adaylarına eğitimleri sırasında değer eğitimine uygun etkinliklerin hazırlanması ve uygulanmasına yönelik eğitim verilmeli ve
- Üniversitelerde değerler eğitimi ile ilgili bilimsel çalışmalar desteklenmeli ve arttırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akbaba, S., Yazıcı, H. ve Samancı, O. (2007). Buluş sunuş metodu ve grup rehberliğinin duygusal içerikli olumlu sosyal kavramları kazandırması üzerine etkisi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(3), 239-255.
- Akbaş, O. (2004). Türk Milli Eğitiminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim II. kademedeki gerçekleştirme derecesinin değerlendirilmesi. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akbaş, O. (2009). ilköğretim okullarında görevli branş öğretmenlerinin değer öğretimi yaparken kullandıkları etkinlikler: 2004 ve 2007 yıllarına ilişkin bir karşılaştırma. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(2), 403-414.
- Bacanlı, H. (1999). *Duyuşsal davranış eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Başar, M. (2008). *Çocuğun başarısında göz ardı edilen duyuşsal özelliklerin getirisi*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bilgin, A. (2008). *Okullarda şiddeti önlemede bir yöntem çatışma çözme*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Çaycı, B., Demir, M. K., Başaran, M. ve Demir, M. (2007). Sosyal bilgiler dersinde işbirliğine dayalı öğrenme ile ilgili karam öğretimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(2), 619-630.
- Doğanay, A. (2006). *Değerler eğitimi*. C. Öztürk (Ed.), *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 255-286). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Doymuş, K., Şimşek, Ü. ve Şimşek, U. (2005). İşbirlikli öğrenme yöntemi üzerine derleme: I. İşbirlikçi öğrenme yöntemi ve yöntemle ilgili çalışmalar. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 59-83.
- Dökmen, Ü. (2004). *Sanatta ve günlük yaşamda iletişim çatışmaları ve empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Erden, M. ve Akman, Y. (1997). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Kan, Ç. (2006). Etkili sosyal bilgiler öğretimi Arayışı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 537-544.
- Kouchok, K. H. (2008). Çocuklara hoşgörüyü öğretmek için neler yapılmalı, neler yapılmamalı: Mısır örneğinde bazı yansımalar. (Çev. C. Oruç). *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 403-412.
- MEB (2005). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretim programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). An expanded sourcebook qualitative data analysis (2nd Edition). California: Sage Publications.
- Özen, Y. (2001). *Yarına kalmak adına sorumluluk eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özen, Y., Gülaçtı, F ve Çıkılı, Y. (2002). İlköğretim öğrencilerinin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri ile iç-denetimsel sorumluluk ile dış-denetimsel sorumluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 46-58
- Sanchez, T. (2007). The forgotten American: a story for Character education. *International Journal of Social Education*, 21(2), 79-90.
- Sarı, M., Sarı, S., & Ötünç, M. S. (2008). İlköğretim öğrencilerinin demokratik değerlere bağlılıkları ve çatışma çözümü becerileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 161-192.
- Selçuk, Z. ve Güner, N. (2003). *Sınıf içi rehberlik uygulamaları*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Şahin, N. F., Cerrah, L., Saka A. ve Şahin, B. (2004). Yüksek öğretimde öğrenci merkezli çevre eğitimi dersine yönelik bir uygulama. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(3), 113-128.
- Tezgel, R. (2006). Yeni İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında İnsan Hakları ve Değer Eğitimi. II. Uygulamalı Etik Kongresi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

- Turan, S. ve Aktan, D. (2008). Okul hayatında var olan ve olması düşünölen sosyal değerler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 227-259.
- Yavuzer, Y., Demir, Z. ve Çalışkan, M. (2000). *Gelişim ve öğrenme psikolojisi*. Konya: Mikro Yayınevi.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitime genel bir bakış. Erişim: 01.08.2009 tarihinde <http://www.sosyalbilgiler.gazi.edu.tr/article20.pdf> internetten indirilmiştir.
- Yeşil, R. ve Aydın, D. (2007). Demokratik değerlerin eğitiminde yöntem ve zamanlama. *TSA Dergisi*, 11(2), Erişim: 28.07.2009 tarihinde <http://www.tsadergisi.org/arsiv/agustos2007/05.pdf> internetten indirilmiştir.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.